

TRADIȚIE TRANSILVANĂ ÎN MONEDA UNICĂ DE CIRCULAȚIE. MONEDA POLONEZĂ ÎN TEZAURELE MONETARE TRANSILVANE.

Keywords: *single currency, Transylvania, Polish currency, commercial traffic, monetary treasures*

Cuvinte cheie: *monedă unică, Transylvania, monedă poloneză, trafic comercial, tezaure monetare*

Astăzi se tot vorbește, se scrie, se declară, se interviează despre euro, moneda unică europeană creată de Uniunea Europeană și care este deja adoptată într-o serie de țări europene membre ale acestei uniuni; ea urmează să fie adoptată de alte țări membre. Din punctul de vedere, însă, al istoricului, asemenea unitate monetară nu este o invenție a epocii noastre. Într-un fel specific, ea a fost mereu precedată în istorie de monede ce aveau, ce-i drept, emitenți pentru toată lumea atunci cunoscută (în antichitate), ca și de monede emise de diferite foruri în epoci mai târzii. Asemenea monede aveau un rost, un scop și un rezultat bine definite: ele erau monede de circulație. Circulație de tot felul, dar mai cu seamă comercială internațională, adică utilizate ca echivalent de marfă, în vânzări și cumpărări. Nu dorim să epuizăm, de data aceasta, gama unor asemenea monede pentru Transilvania, ci să ne referim – acum – la una din speciile monetare utilizate într-o anumită vreme: în evul mediu și mai ales în epoca modernă, și într-un spațiu geografic bine hotărânit, cel al Transilvaniei medievale și moderne. Bibliografia numismatică mai recent apărută¹ ne face cu puțință acest lucru și, în condițiile actuale, ne și obligă să-l facem.

Pentru început (adică în cadrul studiului de față), e vorba de moneda poloneză aflată în circulație în Transilvania și Banat mai ales în veacurile XV – XVIII. De ce considerăm că aceasta este o monedă de circulație cu valoare de echivalent – laolaltă cu moneda transilvăneană și cea maghiară – în spațiul și perioada istorică indicate? (O întrebare neplăcută pentru toți istoriografii retrograzi, dar absolut necesară în continuarea studiilor, și în specialitatea noastră...)

Răspunsul este: pentru că monedele transilvăneană, maghiară și poloneză au fost deopotrivă acceptate în circulația monetară transilvană. Dovadă: tezaurele monetare păstrate și publicate, cuprinse în Repertoriul numismatic amintit.

Observații preliminare:

1. Vom trece doar în fugă peste aspectele monetare structural aparținătoare de cele trei feluri de monede prezente reglementar în circulația monetară transilvană (etalon monetar, greutate, finețe). Ele seamănă mult, deși nu sunt identice; erau însă deopotrivă acceptate în circulație (nu conștient, ci grație emisiunilor în cauză).

2. Vom considera întreaga masă monetară găsită drept rezultat al activității de schimb, dar fiind conștienți că – în mai mică măsură – poate fi vorba și despre alte activități istorice:

¹ E vorba de cartea noastră intitulată *Repertoriu numismatic al Transilvaniei și Banatului sec. 11 – 20. Despre circulația monetară în Transilvania și Banat sec. 11- 20*, apărută la Cluj-Napoca sub egida Editurii clujene Casa cărții de știință în anul 2002, realizată ca rezultat al muncii depuse timp de zeci de ani de cercetătoarea științifică Iudita Winkler și de mine, cuprinzând fișele descoperirilor numismatice până în anul 2000, fișe care constituiau puncte de pornire pentru studiile noastre numismatice (publicate când împreună, când separat) desfășurate în timpul acelor zeci de ani în cadrul Institutului de istorie și arheologie din Cluj (al cărui angajat era Iudita Winkler) și al Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei (al cărui angajat eram eu).

prezență monetară datorată activității diplomatice, salarii (așa cum au fost ele în lunga perioadă a începutului de salarizare), războaie sau mișcări militare, chiar prezență întâmplătoare etc.

Convențională este socotirea raportului *real* al averii deținute de proprietar (proprietari), raport situat între averea completă despre care poate fi vorba și tezaurul monetar găsit, egal cu o frântură de diferite proporții a averii complete (averilor complete). Raportul real avere-tezaur poate fi divers, chiar proporția avere-tezaur poate fi diversă; mănuiitorul tardiv *pe hârtie* nu are însă de ales: el trebuie să opereze (în cifre și mai ales în proporții) cu tezaurul monetar și poate doar să facă supoziții privitoare la avere.

*

Repertoriul nostru numismatic cuprinde un număr total de aproximativ 300 tezaure monetare pentru secolele XV – XVIII, din care 252 pentru anii 1467 – 1753, conținând și (sau uneori exclusiv) monedă poloneză. În circulația monetară transilvană întâlnim mai frecvent tezaure ce cuprind și monedă de schimb transilvană, maghiară, împreună cu cea poloneză, în peste 40 (exact 41) de cazuri (adică tezaure monetare). Întâi de toate, vom încerca să lămurim, de ce asemenea concomitență în circulația monetară. Subliniem aspectul circulației monetare, întrucât s-ar putea spune că relativa inferioritate a monedei poloneze de schimb față de monedele maghiară și transilvăneană constituia un impediment în circulația monetară². Situația circulației este însă mai complexă: nu întotdeauna și nu toate valorile nominale poloneze erau mai slabe decât cele transilvănene și maghiare³. Pe de altă parte, circulația monetară transilvană în tot cursul secolului al 17-lea nu era prea bogată în monedă de schimb autohtonă, așa că moneda poloneză, în special poltura preferată mai cu seamă în a doua jumătate a secolului, era obișnuită în mâna vânzătorului-cumpărătorului transilvan, care nu cântărea fiecare piesă ce-i trecea prin mână, mai ales că orientarea monedelor transilvăneană, maghiară și poloneză erau totuși foarte apropiate.

Dar în cele ce urmează nu urmărim să intrăm în amănunte tehnice, ci pe baza Repertoriului dorim să arătăm situația reală, pe cât posibil cifică, a prezenței diverselor valori nominale ale monedei de schimb poloneze în circulația monetară a Transilvaniei.⁴ Ne stau la dispoziție datele prețioase oferite de Repertoriu, din care cu acest prilej ne vom referi la secolele 15 – 18.

Am amintit deja că toate cele trei emisiuni monetare *împreună* le întâlnim într-un număr de 41 tezaure monetare. Spre a fi mai concreți, vom căuta în continuare să precizăm datele exacte sau măcar perioadele prezenței celor trei feluri de emisiuni, ca și – în mare – valorile nominale emise de cele trei foruri.

O serie de tezaure cuprinzând toate cele trei emisiuni se încheie încă în secolul al XVI-lea sau în primii ani ai secolului al XVII-lea, arătând că circulația monedei poloneze și de tip polonez, laolaltă cu cele transilvăneană și ungară, a avut loc în Transilvania încă în veacul al XVI-lea. Trecerea în revistă a acestui fel de tezaure demonstrează – ceea ce era și de așteptat – că

² Având în vedere mai ales diferențele de etalon monetar (Münzfuss) și greutate monetară între cele trei feluri de emisiuni. V. în legătură cu aceasta Huszár Lajos, *Az erdélyi pénzverés története*, în *A történeti Erdély*. Budapest, 1936, p. 507, 514-515 (pentru etalonul monetar și greutatea monedei transilvănene): id., *A magyar pénzverés története a 16. és 17. században*, în *Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből*, I. kötet, Miskolc, 1982, p. 73, 75; id., *CNH III/I*, p. 45-46 (pentru etalonul monetar și greutatea monedei emise de statul ungar); id., *A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI- XVII. században*, în *NK, LXVIII-LXIX (1969-1970)*, p. 59-6 (în continuare: *A lengyel pénzek forgalma...*); id., *CNH III/I*, p. 51-52 (pentru valoarea în circulație, etalonul monetar și greutatea monedei poloneze); Buza János, *Dukát-tallér-dutka. Erdély pénzverésének strukturális változásai a 17. század elejétől, în In memoriam Barta Gábor*, Pécs, 1996, p. 473-479 (privind circulația monedei poloneze și în special circulația, rolul monedei poloneze de triplu gros).

³ Huszár arată (*A lengyel pénzek forgalma...*, p. 58) că circulația triplilor groși, a pieselor de șase groși și a orților în Ungaria era netulburată, din pricină că etalonul lor monetar era mai bun decât al pieselor ungare, spre deosebire de circulația jumătăților de groși, a groșilor și a polturi poloneze. Buza demonstrează că (mai ales în anii 1608-10) datele tehnice ale triplilor groși polonezi erau foarte apropiate de cele ale pieselor omonime transilvănene (*op. cit.*, p. 277-278).

⁴ De data aceasta, includem în acest termen și Partiumul, ca și Banatul românesc.

încă în acest veac în Transilvania au circulat mai mult piesele de tripli groși⁵, dar pe lângă care există și tezaure monetare încheiate în același secol cu circulație concomitentă și de jumătăți de groși, groși și groși lați polonezi sau de tip polonez⁶. Piesele poloneze sau de tip polonez de șase groși, orți și mai ales polturi circulă în Transilvania laolaltă cu emisiunile analoage transilvănene și ungurești mai ales în secolul al 17-lea⁷. Pe lângă aceste valori nominale – răspândirea nefastă a polturii și în Ungaria fiind scoasă în evidență de Huszár⁸ – mai erau prezente concomitent cu monedele transilvănene și ungară alte nominale poloneze și de tip polonez (timphi, denari, multipli de crețari, šilingi), mai ales în secolul al XVII-lea, dar – potrivit mărturiei tezaurelor monetare păstrate – mai puțin masiv.

Tezaurele monetare păstrate și publicate în Repertoriu nu dovedesc o grupare geografică clară și univocă. Ele sunt răspândite în întreagă Transilvania. De asemenea, nu putem să le diferențiem pe orașe (de diferite mărimi) și pe sate. Apar și orașe comerciale mai de seamă, ca Baia Mare, Clujul, Sibiu, Oradea (ieșind în afara cadrului politic al Principatului transilvan, dar intrând în aria comerțului extern al acestuia), alături de care apar și *oppida* de nelipsit din ruta comerțului, ca de pildă Huedinul, Șimleul Silvaniei sau Sighetul, dar și simple localități rurale. Localitățile rurale reprezentate își aveau, fiecare, „ieșirea” la unul din centrele comerciale mai frecventate ale vremii. Moneda poloneză alăturată celei transilvănene și celei ungurești este mai frecventă în a doua jumătate a sec. XVI și în prima jumătate a sec. XVII, dar apare și în a doua jumătate a acestui din urmă veac. Este în special cazul ortului și mai ales al polturii, dar găsim în această parte de veac și piese de șase groși⁹. Uneori, polturile se mențin – în ciuda interdicțiilor – și la începutul sec. XVIII¹⁰.

Să vedem acum câte ceva despre prezența diverselor nominale poloneze independente de asocierea lor cu monedele transilvănene și maghiară în circulația monetară a Transilvaniei secolelor XV – XVIII. Aici deja – vrând-nevrând - intrăm în domeniul cifrelor. Vom arăta mai întâi că în perioada 1467/68 – 1753 Repertoriul numismatic stabilește: e vorba de un număr mare

⁵ Ca în cazul tezaurelor monetare de la: Baia Mare cuprinzând 105 piese (Rep. p. 31), Cireșoaia (Rep. p. 57), Dioșod (Rep. p. 74, cu emisiuni de Lituania și Riga), Huedin Cetatea Veche (Rep. p. 88), Oradea cu 242 piese (Rep. p. 116, având și emisiuni lituaniene, de Riga, de Gdańsk), Șmig (Rep. p. 159), Vișea (Rep. p. 187, aproape exclusiv cu piese de tripli groși transilvănene și poloneze).

⁶ Tezaurul monetar de la Huedin Cetatea Veche (Rep. p. 88), Luncani (Rep. p. 101, cu jumătăți de groși și groși, piese de Prusia, Gdańsk, Elbląg), Părau (Rep. p. 124, cu jumătăți de groși și groși polonezi, de Gdańsk, de Prusia, de Riga, de Elbląg, de Lituania și de Legnica-Brzeg), Petrinzel (Rep. p. 127, având și groși lați de Polonia și de Prusia), Ruși (Rep. p. 138, pe lângă denari ungurești și cu jumătăți de groși și groși polonezi), Șimleul Silvaniei cu 421 piese (Rep. p. 158, cuprinzând și jumătăți de groși și groși emiși în Polonia, Lituania, Prusia), Șmig (Rep. p. 159, având printre altele și piese de jumătăți de groși și groși emise în Riga și Prusia), Zagăr (Rep. p. 189, tezaur ce cuprinde și jumătăți de groși de Polonia și Swidnica).

⁷ Printre altele, în tezaurele monetare de la Baia Mare cu 769 (748) piese (Rep. p. 33, emisiuni poloneze), Bistra (Rep. p. 40, un ort polonez, piese poloneze de șase groși și polturi), Diosig cu 1515 piese (Rep. p. 73, cu șase groși prusieni, de Riga, de Elbląg, emisiuni suedeze din timpul lui Gustav Adolf II, emisiuni de Brandenburg), Măgheruș cu 97 piese (Rep. p. 102, având și piese poloneze de șase groși), Pălata (Rep. p. 123, cu multe polturi poloneze), Peceiu (Rep. p. 125, cu polturi de Polonia și Rusia), Ploșcoș (Rep. p. 128, cu un ort polonez), Sânmihailul de Pădure (Rep. p. 144, cu orți polonezi și prusieni), Senereuș cu 477 piese (Rep. p. 148, având și polturi poloneze, de Lituania și de Swidnica), Sighet cu 5432 piese (Rep. p. 150, cuprinzând și piese de șase groși și multe polturi poloneze, apoi de Elbląg, de Riga, de Livonia, de Brandenburg, de Suedia, de Lituania), Sighișoara cu 980 piese (Rep. p. 151, având în compoziție și orți, polturi, piese de șase groși de Polonia), Suatu (Rep. p. 154, cu șase groși polonezi și polturi emise în Polonia, Elbląg, Riga, Prusia), Teiuș (Rep. p. 168, cu polturi poloneze), Vale (Rep. p. 181), Varviz (Rep. p. 182, având piese poloneze de șase groși și multe polturi poloneze, de Elbląg, de Riga, de Suedia, de Brandenburg), Zagăr (Rep. p. 189, cu un mare număr de șase groși și polturi emise în Polonia, Elbląg, Suedia, Brandenburg, Livonia).

⁸ În *CNH III/I*, p. 51, ca și în *A lengyel pénzek forgalma...*, p. 61, el arată scăderea valorică rapidă a acestui nominal și pericolele apărute în circulația monetară de pe urma scaderii; constatările, făcute pentru Ungaria, sunt valabile și pentru Transilvania, unde și tezaurele monetare din Repertoriu indică o difuziune largă și masivă a acestei monede.

⁹ De exemplu, la Sighișoara (Rep. p. 151) sau Zagăr (Rep. p. 189).

¹⁰ La Teiuș (Rep. p. 168).

de tezaure monetare, cu un total de 248.985 de monede¹¹. Aici intră un număr de 262 tezaure monetare cu aproape 154.000 de monede, strict pentru perioada în cauză¹², ca și peste 95.000 de monede din tezaurele monetare începute mai de vreme sau terminate mai târziu¹³. Numărul total de monede poloneze din toate aceste tezaure este de 90.910, în proporție de peste 38,67 % din totalul monedelor perioadei 1467/68 – 1753, perioadă în care aceste monede poloneze sunt prezente în Repertoriu¹⁴.

Cât privește circulația monedei poloneze și de tip polonez, pe baza Repertoriului se poate spune că această monedă începe să aibă circulație în Transilvania încă din secolul al 16-lea, la fel ca în Ungaria; circulația ei continuă de-a lungul întregului veac următor și încetează cu desăvârșire în secolul al XVIII-lea. Din punct de vedere al emitentului, iată cum se repartizează această circulație:

- 1) Polonia: 55760 + x piese
- 2) Prusia: 5788 + x piese
- 3) Brandenburg: 1920 piese
- 4) ? (neprecizate): 1707 + x piese
- 5) Riga: 1356 piese
- 6) Lituania: 1152 piese
- 7) Suedia (în timpul lui Gustav Adolf II și al Cristinei): 1151 + x piese
- 8) Elbląg: 1142 piese
- 9) Swidnica (sec. 16). 1120 piese
- 10) Gdańsk: 751 piese
- 11) Legnica-Liegnitz: 68 + x piese
- 12) Livonia: 55 piese
- 13) Brzeg-Brieg: 25 piese
- 14) Liegnitz-Brieg – Wohlau: 25 piese
- 15) Curlanda: 24 piese
- 16) Prusia-Brandenburg¹⁵: 18 piese
- 17) Liegnitz-Brieg – Öhlau: 18 piese
- 18) Liegnitz – Goldberg: 8 piese
- 19) Brandenburg-Neumark: 8 piese
- 20) Liegnitz – Cold: 2 piese
- 21) Brandenburg – Stettin: 1 piesă

Cronologic, aceste piese urmează evoluția istorică. Astfel, piesele de Swidnica (jumătăți de groși și groși) apar numai în prima jumătate a secolului al XVI-lea, piesele suedeze (care urmează liga poloneză) sunt prezente numai în secolul al XVII-lea. Monedele emise în Swidnica (Schweidnitz), cunoscute ca având în ele foarte puțin argint pur, au în Transilvania o circulație destul de intensă în ciuda calității lor proaste (sau, poate, tocmai din cauza calității). Este remarcabilă circulația relativ intensă a pieselor prusiene, prezente în Transilvania mai masiv în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar (mai ales polturile) și în prima jumătate a veacului al XVII-lea, mai puțin în a doua sa jumătate. În această din urmă perioadă ele sunt asociate cu piese de Brandenburg, parte constitutivă a Prusiei.

¹¹ V. lucrarea noastră în manuscris *A polgárosodás érmei Erdélyben [Monedele transformării burgheze în Transilvania]*, cap. III, p. 7.

¹² După calculele noastre de acum, 269 tezaure monetare, cu un număr total de 235.073 monede.

¹³ În total 63 de tezaure monetare, 59 fiind cu data începerii înainte de 1467/68, iar 4 mergând după 1753. Numărul total al monedelor din cadrul acestor tezaure este, conform calculelor făcute acum, de 106.851 + x.

¹⁴ Exact: 38,673093 %.

¹⁵ Conform înregistrărilor. Probabil Brandenburg.

Din punct de vedere al valorii nominale, în circulația monetară transilvană predomină – așa cum era și de așteptat – polturile emise în prima jumătate a sec. XVII¹⁶ care se ridică la impresionanta cifră de 39.656 de piese. Ele sunt urmate de monedele de șase groși, tot o obișnuință a sec. XVII (10.332 de piese) și, de aproape, de triplii groși emiși încă în sec. XVI, dar circulând intens și în veacul următor (9.368 de piese). Dar o prezență și mai intensă și constantă de-a lungul secolelor XVI și XVII o constituie cea a groșilor (13.126 de piese), precum și a jumătăților de groși (4451 de piese). Mai ales în a doua jumătate a sec. XVI, apar în circulație groșii lați (425 + x bucăți). Piese neidentificate (2316 bucăți) apar în ambele secole, orșii (517 bucăți) și timpfii (54 de piese), precum și monedele de patru groși (57 bucăți) constituie o prezență tipică pentru sec. XVII. În același secol apare un relativ impresionant număr de șase crețari (551 de piese), dar identificăm și un număr de 75 de șilingi. Piese de trei fileri (739 bucăți) fac parte din circulația târzie a sec. XVII. Monedele de trei crețari (446 de piese), puținele subdiviziuni de taleri (39 bucăți de 1/6 taleri și 2 piese de 1/4 de taleri) apar mai mult în sec. XVII. Am lăsat la urmă – pentru valoarea lor și în circulația transilvăneană – monedele de aur, al căror număr (43 de piese) arată că aici nu erau frecvente, cel puțin cu intermediul monedei poloneze, în sec. XVI-XVII, operațiunile monetare de mare valoare¹⁷. O serie de valori nominale reprezentate mai slab numeric întregesc tabloul circulației monetare poloneze și de tip polonez în Transilvania veacurilor XVI-XVII.

Am pomenit la început de utilizarea monedei de acest tip – așa cum reiese acest lucru din tezaurele monetare publicate apărute până în momentul redactării Repertoriului – cu frecvență putem spune zilnică în circulația monetară a secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. Aceasta nu însemnează că în Transilvania erau necunoscute celelalte emisiuni monetare europene (vom acorda atenție acestui aspect cu altă ocazie). Înseamnă însă că publicul vânzător-consumator socotea moneda poloneză ca mijloc circulator obișnuit, utilizând-o deopotrivă cu celelalte monede ale vremii, dar având-o mai la îndemână, în traficul comercial cotidian. Repertoriul nostru numismatic constituie o dovadă evidentă în acest sens.

**The single currency in Transylvanian tradition. Polish currency
in Transylvanian monetary treasures**
Abstract

The Polish currency was commonly used in Transylvania during the 16th and 17th centuries, even if many other European monetary issues were known here as well. The selling and consuming audience thought that the Polish currency was more convenient to the daily commercial traffic. The numismatic repertory made by the author provides relevant arguments in this regard.

¹⁶ Amănunte despre polturi în Huszár, *A lengyel pénzek forgalma...*, mai ales p. 58-59 și CNH III/1, p. 51.

¹⁷ Revăzând monedele provenite din Țările de Jos în aceeași perioadă, vom detecta o altă situație a circulației monedei de aur în Transilvania.